

ROSA DEL CONTE

«TE POTI ÎMBOLVAVI DE TRADUCERE»

– Ați tradus versuri din numeroși poeți români: Vasile Alecsandri, V. Cîrlova, Vasile Voiculescu și alții. Ce dificultăți, ce probleme se ivesc în general într-o transpunere, tălmăcire sau, mai degrabă într-o atare introducere a unui poet român într-un alt cod lingvistic, ca cel italian de pildă?

– Întrebarea ar cere... un tratat. În ceea ce mă privește, pot spune că traduc numai din scriitorii pe care-i iubesc – astfel încît îmi însușesc cuvintele lui Gesualdo Bufalino al nostru, care spune că «din ceea ce a scris, nici măcar autorul nu știe mai mult decît ce ghicește un traducător îndrăgostit». În timpul acestei munci de sclav ce merge dincolo de fidelitatea față de cuvînt și ritm, traducătorul se condamnă la un chin istovitor, la o nemulțumire disperată. Credeți-mă, te poți îmboînăvi de traducere. Este ceea ce mi s-a întîmplat, din momentul în care am avut pretenția să mi-l «aproprii» pe Eminescu. Voi găsi, oare, în cercul de intelectuali români pe cineva care să mă ajute să mă eliberez de acest chin cu convingerea că nu există, nu va exista nicicînd o «traducere ideală»?

– Dar acum, în acest moment, ce proiecte aveți în legătură cu literatura română?

– Dorințele mele în acest moment?

a. Să găsesc curajul ca, după cum mă îndeamnă prietenii români, să duc la bun sfîrșit o traducere, și așa îndelung elaborată, la care mai lucrez încă.

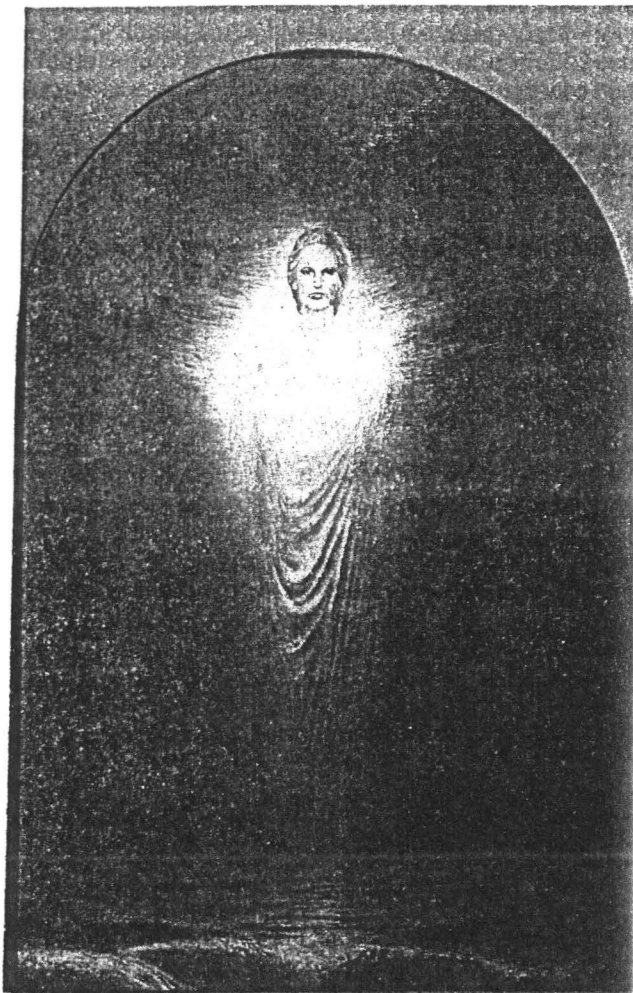
b. Să o încredințez tiparului: în Italia, în România sau unde-o vrea norocul, la o editură care să-i asigure o ediție bilingvă, demnă de textul original.

– În prezentarea făcută lui Mihail Sadoveanu la volumele *La fontana della gioventù* (Fîntina tinereții) și *24 Giugno* (24 Iunie) din anul 1966, scriați: «străinul care vrea să cunoască sufletul României trebuie să înceapă cu citirea (operei n.n.) lui Sadoveanu, înainte chiar de istoria și geografia acestei țări», numindu-l încă de-atunci pe autor un «clasic». Cînd l-ați citit pentru prima dată pe Sadoveanu?

– L-am citit pe Sadoveanu chiar în anul sosirii mele în România. O fi sau nu adevărat ceea ce-mi repeta mai în glumă mai în serios Blaga («Dumneata te-ai născut în România»), am cumpărat din întîmplare volumul *Nebănuite le trepte*, încercînd de-ndată

să-l traduc, după șase luni de ședere în România. Nu mult după asta, am îndrăznit să traduc nuvela *În pădurea Petrișorului*. Era pesemne o simpatie intuitivă, aproape sigur aproximativă, dar imediată. La omul Sadoveanu, care m-a primit în casa lui frumoasă – invitația mi-o adresase tînăra și foarte activă lui soție – m-a surprins aspectul său majestuos și grav, în contrast cu luminozitatea copilărească și vișătoare a privirii. Privirea și vorba lui așezată, între-rupută de tăceri lungi, dar nu supărătoare, îmi sînt încă vii în amintire.

Eminescu (detaliu) pictură murală de Sabin Balașa la Universitatea «Al I. Cuza» din Iași.

– Ați fost, ani de zile, profesor de limba și de literatura română în Italia, ați reprezentat, pentru noi, românii, un mesager neobosit al spiritualității noastre peste hotare. Ați putea numi pe câțiva dintre elevii dumneavoastră care au preluat această tradiție, fiind, poate, astăzi, profesori la rîndu-le și continuîndu-vă astei activitatea?

– Întrebarea mă întristează. Chiar astăzi, din scrisoarea unei eleve, licenția în română acum mai bine de trezeci de ani (cu o teză publicată în extrasul Institutului Lombard de științe și litere, la propunerea coreferentului Antonio Viscardi) mi se amintește cu grațitudine «neuitata dumneavoastră (adică a mea) fascinație a vorbirii ce evocă și farmecă». Dar nici unul dintre atîția tineri care iubesc România ca pe o patrie du suflet, descoperită prin scriitorii dumneavoastră, nu s-a putut realiza în acest sens pe plan profesional. Lipsa unui sprijin, devenit acum mai eficient și plin de autoritate grație prestigiului cultural pe care-l are astăzi România, paralizează organizarea oricărui plan cu utilitate practică.

Vreau să spun, cu fermitate leală, că toți recunosc față de mine faptul că profesorul, pe care împrejurări norocoase l-au făcut să ocupe locul lăsat de mine, nici nu mă continuă, nici nu mă reprezintă: nu mă continuă la nivelul creației, pentru că fiecare dintre noi nu poate rămîne decît el însuși dar și mai puțin mă reprezintă pe planul unei rigori morale autonome.

– Sîteți autorea uneia dintre cărțile de referință despre opera lui Mihai Eminescu, intitulată *Mihai Eminescu o dell'assoluto*, apărută în 1962 la Modena. Aminte ați atunci de ediția critică a operei eminesciene elaborată de Perpessicius. Știți, desigur, că ediția este continuată astăzi de o echipă de filologi, coordonată de Petru Creția. Cum vi se pare această nouă etapă de editare a operei lui Mihai Eminescu?

– Urmăresc plină de înfrigurare efortul tuturor celor care colaborează la realizarea acestei tipărituri, pe care Perpessicius a dus-o înainte în ultimii ani cu încăpăținare eroică, împotriva obstacolelor și a neînțelegerilor. Din fericire, ea este continuată, depășindu-se dificultăți, nu numai de natură filologică, și care impun întreruperi, încetiniiri, întârzieri; pentru aceasta, fie lăudați toți cei care simt demnitatea, sacralitatea, aș spune, datoriei lor față de marelui poet, iar pentru a și-o îndeplini, își sacrifică – așa cum a făcut-o și Perpessicius – puterea lor de creație.

Voi ajunge, oare, să văd sfîrșitul acestei «opus magnum»? Pentru mine, timpul fuge! Ultimul volum pe care-l țin în mîini este al XII-lea, editat în 1985. Mi-a parvenit prin atenția, plină de bunăvoință, a coordonatorului, Petru Creția, căruia îi mulțumesc și pe această cale, răspunzînd «gîndului pur» cu care mi l-a dedicat.

– Dar din traduceri românești din literatura italiană, care vi s-au părut mai izbutite, ce traduceri românești vi se par mai aproape de valoarea originalului italian?

– Am putut examina cu interes comparativ încercarea plină de virtuozitate făcută de George Coșbuc, ca și versiunea *Divinei Comedii*, pe drept premiată la Florența și realizată de acea excepțională italianistă care a fost și rămîne Eta Boeriu. M-a impresionat noutatea genială a substanței lingvistice, ca și rigoarea severă, dar fluidă și elegantă a respirației prozodice. Mă doare că nu am la dispoziție, pentru o lectură, într-adevăr atentă și răbdătoare, încercările altor traducători, pe care-i cunosc doar din aprecieri indirecte, Zeletin, de exemplu.

– Dintre prozatorii români de după cel de-al II-lea Război Mondial, care anume vi s-a părut mai interesant, mai sugestiv, în ilustrarea «sufletului românesc», și în ce carte?

– Deși răspunsul poate trece drept scontat, este dat cu toată convingerea și sinceritatea: Marin Preda, cu acel volum întîi din *Moromeții*, volum care, el singur, ar fi de-ajuns pentru a sta mărturie pentru pătrunderea psihologică și forța invenției lingvistice. La acestea se adaugă rigoarea morală. Prin moartea lui absudă a dispărut o conștiință, nu numai un scriitor.

– Dacă ar trebui să alegeți, pentru o eventuală traducere, câțiva poeți din ultimele două de poezie românească, la cine anume v-ați opri?

– «Selecția» presupune cunoașterea poezilor ce ar urma să fie aleși o cunoaștere, nu întîmplătoare și parțială, ci organică și totală, fapt imposibil, pentru că serviciul dumneavoastră de informare nu are nici continuitate, nici regularitate. Se întîmplă astfel să-mi ajungă trei exemplare ale aceluiași volum, chiar ultimul, dar îmi lipsesc primul și celelalte, intermediare... În orice caz, am prezentat unele profiluri critice ale poezilor considerați mai semnificativi. Îndată după moartea lui, i-am dedicat un studiu poetului A.E. Baconsky în «Tempo Presente», însoțit de o culegere din lirica lui, în parte încă inedită în România. De la adeziune ingenuă, la dezgust și sarcasm, evoluția poeziei lui Baconsky reprezintă o mărturie foarte interesantă a ceea ce înseamnă «trezirea conștiinței», atunci cînd vrei să rămîi cîstit. Am apreciat întotdeauna la acest autor orizontul cultural, de nivel într-adevăr european, și formația estetică rafinată (vezi Botticelli al său). Cu toate acestea, pentru moment – și n-are-a face dacă tinerii se vor scandaliza – chemarea, ba chiar ispita cea mai puternică îmi vine de la Voiculescu. A da asalt culmilor inaccesibile ale sonetelor sale, ar fi pentru mine o mare

bucurie, chiar cu riscul, de pe acum scontat, al unui total insucces.

– Când și cum ați luat contact pentru prima dată cu România, cu limba, cultura și literatura română? Când ați fost pentru prima oară în România și cu ce prilej?

– În octombrie 1942, în urma unui concurs, eram pusă la dispoziția Ministerului de Externe și trimisă la Institutul de cultură italiană din București. Renunșasem, de fapt, la o numire anterioră la Sofia, pentru că doream un contact direct cu latinitatea orientală. Deși mă specializasem în limbile neolatine, româna, rămăsese în afara experienței mele lingvistice și a orizontului meu cultural.

– Și totuși acum sînteți una dintre puținele personalități culturale străine care cunoaște intim și subtil «sufletul» românesc, tradițiile folclorice, aspirațiile sale. Cum ați pătruns astfel în lumea satului, ce amintiri aveți în legătură cu această «inițiere»?

– În legătură cu satul și atmosfera lui arhaică, de gravă și sugestivă frumusețe, am avut privilegiul unei experiențe directe, ce urma să se vădească hotărîtoare pentru alegerea mea, ca domeniu de studiu și aș spune, ca viață.

– Am avut norocul, datorită divergențelor cu șeful misiunii culturale italiene, de a fi detașată, îndată după sosirea mea la București, într-un tîrg liniștit de provincie, cu un peisaj tipic mioritic, Cîmpulung-Muscel, centru de adevărată românitate, cu tradiții folclorice vii și de mare puritate. Întîlnirea, la Sibiu, cu personalitatea complexă a lui Blaga, întîlnire ce avea să se statornicească, la București și la Cluj, într-o profundă prietenie, mi-a oferit cheia pentru înțelegerea istoriei și filosofiei acelei lumi. De aici impulsul pentru căutări ce mai durează încă și acum, și pentru care trebuie să le mulțumesc, de la Petre Caraman și Mihai Pop, Adrian Fochi și Romulus Vulcănescu, tuturor celor care nu m-au lipsit de ajutoare bibliografice. Nu pot să nu exprim un gînd aparte de mulțumire generoasei personalități a lui Onisifor Ghibu, la indicațiile căruia aveam să descopăr, în direct, acel mic miracol de spontaneitate țărănească și de candoare religioasă, care este opera lui Picu Pătruț.

– În cartea *Invito alla lettura di Arghezi*, vorbeați despre noutatea stilistică a versului arghezian, despre înprospătarea poeziei românești prin opera poetului de la Mărtișor. Ce părere aveți despre poezia română de după Arghezi? A mai existat, după părerea dumneavoastră, un moment asemănător în lirica românească?

– Mă refer, după cum am mai mărturisit, la cunoa-

șterea incompletă a poeziei, masculine și feminine, din ultimii douăzeci de ani. Trebuie totuși să precizez că «momentul Arghezi» este și «momentul» Blaga, Barbu, Bacovia... personalități ce se așază, una lîngă cealaltă, în marea lor individualitate. «Fenomenul» s-a verificat și în Italia cu Ungaretti, Montale, Saba, Quasimodo; dar în Italia, acel moment magic nu s-a repetat.

– Sînteți autoarea unui curs de limbă și de literatură apărut în 1967 la Roma. Cercetările lingvistice actuale din România au reprezentat un punct de referință? Cum vi se pare revista «Limbă și Literatură», în ce măsură răspunde exigențelor științifice moderne? Dar revista «Cahiers roumains d'études littéraires», se ridică ea oare la nivelul revistelor bune de critică și de teorie literară din lume?

– Revistele culturale românești, de la «Limbă română», «Limbă și Literatură» la «Revista des istorie și teorie literară», «Revista de etnografie și folclor» și la «România literară» sau «Viața Românească», pentru a nu mai vorbi de altele, au un singur defect, acela că nu sosesc regulat. O mențiune aparte merită cele scrise în limbi de largă circulație, cum este «Cahiers roumains d'études littéraires», ce îngăduie chiar și celui care nu este romanist o luare de contact, o apropiere directă de orizontul cultural românesc. Acest orizont se arată deschis față de cele mai diverse participări și de toate culturile, nu numai cele europene.

– Îmi spuneți că l-ați cunoscut pe poetul Lucian Blaga, și mi-am amintit de lucrarea dumneavoastră, *La lirica di Lucian Blaga* în fapt, cursul de literatură română ținut în Italia, în anii 1951-1952. Vă mai amintiți în ce împrejurări s-a desfășurat cursul, cărui public i se adresa?

– Voi preciza că acest curs a fost precedat de cicluri de lecturi comentate, din lirica lui Lucian Blaga, organizate în 1950 (practic la un na după reîntoarcerea mea în Italia) pe lîngă *Lyceum* și *Angelicum* din Milano două centre culturale de înalt prestigiu; publicul a surprins îndată caracterul original al lumii lirice blagiene, încurajîndu-mă să-mi public traduceri prezentate cu acest prilej. În situația de atunci, nu puteam spera să realizez această acțiune editorială, lipsită de sprijin oficial, dar am reușit să-i aduc la cunoștință lui Blaga, constrîns pe-atunci la tăcere, ce ecou de consensuri emoționale avusese poezia lui, chiar și tradusă, și am fost mîndră că, de departe, i-am adus această mîngiere. Nu-mi puteam închipui totuși ceea ce mă aștepta, patru ani mai tîrziu în România, cu prilejul unei vizite oficiale de studii: Editura de Stat, încîntată să-și asume publicarea unei substanțiale *Antologii a liricii românești de la Dosoftei la contemporani* pregătită de mine, pretindea să

fie excluse numele lui Blaga și Voiculescu. Firește că n-am acceptat veto-ul și am renunțat la contract. Antologia s-a înapoiat cu mine în Italia, și se află și acum gata, într-o frumoasă redactare dactilografială, în sertarul numit de mine «opere refuzate». Cine știe dacă nu vor vedea lumina zilei după moartea mea, poate chiar și sub un alt nume? Ar fi vorba de un caz... de neiertat, de însușire nepermisă și nu ar fi primul în dauna mea... Dincolo de orice mîhnire personală, permiteți-mi să vă spun că mi se pare a fi grav vinovată o politică culturală ce face ca atîtea valori, cu mesaje poetice de o noutate deconcertantă care altminteri s-ar impune cu siguranță imeidat, să-și întîrzie circulația în lume. Trebuia să se ajungă la anul 1966, și numai mulțumită inițiativei unui literat curajos, ca George Ivașcu, pentru ca în propria lui țară, cuvîntul poetului să iasă din uitare.

– Ce profesori de limba română ați avut, cine a fost predecesorul dumneavoastră la Catedra de limbă și de literatură română la Universitatea din Roma?

– În Italia pe nimeni. Am luat licența în estetică cu profesorii Borgese și Banfi, în 1931 și m-am specializat în filologie romanică cu profesorul Zingarelli.

De cum m-am întors în Italia, și înaintea chiar de a-mi începe cu-adevărat activitatea didactică, mi-am propus, pe plan cultural și mai larg popularizator, să fac cunoscute cultura și civilizația unei lumi despre care mai curînd se proclamă, decît i se cunoaște, de fapt, latinitatea. Și aceasta, fără să accept normele răspîndirii facile și fără să cedez vreunei norme, nici de dreapta, nici de stînga. Dintre multele inițiative personale și sporadice cu care mi-am început misiunea, vreau să semnez măcar una care, mai mult de-o săptămînă, a atras atenția unui public numeros și cult asupra României, a limbii sale, a muzicii, poeziei, folclorului ei. E vorba de reprezentarea unui «Moment nupțial» pe trama unor texte folclorice originale, traduse de mine, cu acompaniament muzical și dansuri populare. Pus în scenă cu concursul studenților Universității de stat din Milano, cu colaborarea tinerilor actori ai cunoscutului «Piccolo Teatro» și cu corpul de balet al teatrului Scala, spectacolul s-a repetat de mai multe ori, plasat fiind în mijlocul unei «Săptămîni românești» de conferințe și de lecturi. La propunerea mea, un important centru cultural din Milano, *Angelicum*, acceptase să insereze această săptămînă în seria cursurilor programate de societate și dedicate «Civilizațiilor străine».

Ceea ce dumneavoastră numiți «Catedra de limbă și literatură română de la Universitatea din Roma», ocupată, pînă în 1950 aproximativ, de profesorul Isopescu, a avut un caracter particular, condiționat de factori politici. Era vorba de o «catedră de schimb», acordată de Italia, României, în urma acordurilor guvernamentale. Cînd, în 1955, Facultatea de

litere mi-a oferit succesiunea, cel mai ambițios efort al meu a fost acela de a asigura românisticii un loc care să nu mai facă din ea un instrument de propagandă și, pe plan didactic, o materie ușoară; ca să fie în rînd cu celelalte discipline filologice. Scopul meu putea fi atins numai prin demnitatea și stabilitatea unei catedre, nu contractată prin acorduri și schimburi stabilite între cele două guverne, ci autonom instituită de Facultate pentru a putea fi ocupată în urma unui concurs, deschis tuturor specialiștilor de filologie română și romanică. În vederea acestui țel am acceptat și dus la capăt, cu naivă feroare, o experiență de «suplinire cu titlu gratuit» care «more italico», avea să-și prelungească aproape un deceniu caracterul provizoriu. Concursul oficial pentru catedră s-a ținut abia în 1967 și, din cei cinci concurenți, am fost unica reușită. Grație acelei autonomii obținute în 1964, cu sprijinul economic asigurat numai de Universitate și de Ministerul culturii și sub egida Unesco din Italia, a avut loc întîlnirea internațională Eminescu, găzduită de fundația «Giorgio Cini» de la Veneția care a avut un caracter particular; au fost invitați numai cercetători și întîlnirea s-a desfășurat într-o atmosferă de libertate absolută. Au participat Universitățile din Lisabona, Copenhaga, Lund, Monaco, Paris, Madrid, Praga, București, Budapesta, Salamanca, Atena, Washington și Londra. Din păcate, nu au fost de față nici Arghezi, căruia nici măcar nu i s-a înmînat biletul de avion oferit de Unesco, nici Perpessicius, despre care hi s-a comunicat oficial și în ultima clipă că era bolnav. Oficial, România a fost reprezentată de Al. Rosetti, care s-a aflat alături de Basil Munteanu, venit pe neașteptate de la Paris.

Trebuie spus că, prin retragerea mea, datorită limitei de vîrstă, romanistica și-a pierdut demnitatea de catedră. Hotărîrea în baza căreia catedra de limbă și literatură română trecea la altă materie a fost motivată de facultate printr-un argument real – lipsa unui profesor care să o poată onora la nivelul la care o dusesem eu. Chiar dacă motivația mă flatează, mărturisesc că-mi displace să mă gîndesc la faptul că româna a fost coborîtă la rang de materie de serie și încredințată unui profesor asociat.

(Intervista realizată de Sandra Anghelescu nella Revista «Viata Romînească», giugno 1989).

